

Marc Gjidara

**POGLEDI IZ FRANCUSKE NA SOCIJALISTIČKU
JUGOSLAVIJU (1980-1991), institucionalni i upravni aspekti –
REGARDS DE FRANCE SUR LA YOUGOSLAVIE SOCIALISTE
(1980-1991) Aspects institutionnels et administratifs/
Split – Paris, 2016., str. 402**

Na ime Marca Gjidare naišao sam kao na pisca rasprave o manjinama, objavljene u uglednom *Francuskom godišnjaku za međunarodno pravo* u kojemu sam i ja ponekad surađivao.¹ Tada je on bio francuski profesor na Pravnom fakultetu u Orléansu, ali njegovo prezime (poput mojega) nije mu precizno odavalo porijeklo. Ugledan je profesor upravnoga prava koje je u Francuskoj najrazvijenije, ali se bavi svim disciplinama koje se ondje svrstavaju u „javno pravo“. Spoznao sam da je profesor Gjidara naše gore list i nacionalno svjestan Hrvat kada je u 1993., uz Mirka Grmeka i Nevena Šimca, objavio veoma značajan zbornik povijesnih dokumenata o srpskoj ideologiji etničkoga čišćenja u cilju stvaranja „Velike Srbije“. Oni su tada prvi put preveli na francuski jezik i popratili svojim sažetim komentarima političke programe, uključujući *Načertanije* Ilije Garašanina iz 1844., one Jovana Cvijića, Vase Čubrilovića, Stevana Moljevića i drugih.

Francusko-srpsko savezništvo iz Prvoga svjetskog rata učinilo je da su Balkan i njegovi narodi ostali među najmanje poznatim i istraženima u toj zemlji. Informacije su dolazile isključivo iz Beograda, dok su spoznaje o drugim balkanskim zemljama i narodima bile fragmentarne i veoma površne. Uzimalo se, na primjer, da su se Hrvati u oba svjetska rata borili na strani francuskih neprijatelja. Pri tome se nije vodilo računa da je primjerice zapovjednik bojišnice prema Italiji u Prvom svjetskom ratu bio austrougarski feldmaršal srpskoga roda Svetozar Borojević, a da je vođa partizanskoga pokreta u onom Drugom bio Hrvat Josip Broz Tito. Inače, pokret otpora fašizmu u samoj Hrvatskoj bio je u Drugom svjetskom ratu intenzivniji negoli u Pétainovoj Francuskoj sve do iskrcavanja saveznika u Normandiji 1944. godine.

Srpsko iseljeništvo u Francuskoj mnogostruko je brojnije od hrvatskoga. Među Hrvatima je malo visokoobrazovanih. Pariz je bio utočište nekih vrhunskih srpskih intelektualaca humanista poput npr. Danila Kiša koji nisu širili mržnju. Ali među srpskim iseljenicima najglasniji su oni koji su nacionalno najagresivniji. Velikosrpski umišljeni monopol na francusku ljubav dovodio je do teških zloupotreba. Nakon pada Vukovara u studenome 1991., ambasada iz Beograda na brzinu je organizirala u jugoslavenskom kulturnom centru na trgu Beaubourg izložbu fotografija toga razorenoga grada gdje su za sva nedjela optužili „ustaše“. Ta krupna laž ovoga puta

¹ Marc GJIDARA: „Cadres juridiques et règles applicables aux problèmes européens de minorités“, *Annuaire français de droit international* 1991, pp. 349-386.

nije prošla. Reakcija je bila toliko žestoka da su same francuske vlasti tu izložbu zatvorile nakon samo dva dana. Tada su ugledni francuski intelektualci digli svoj glas protiv Miloševićevih zločina u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Uz razaranje Vukovara, Dubrovnika i Sarajeva, zarobljavanje i poniženje francuskih vojnika pripadnika UNPROFOR-a u Bosni u 1995. i zločini počinjeni u Srebrenici doveli su do okopnjavanja prije neupitnoga mita o Srbima kao vječnim francuskim saveznicima.

Kasnije sam saznao da je Marc Gjidara bio među organizatorima dvadesetak prosvjeda na platou Palače Chaillot protiv agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu u 1991. godini i kasnije.

*

Nakon stjecanja hrvatske neovisnosti, ugledni profesori i drugi stručnjaci željeli su u domovinu svojih predaka prenijeti znanje i iskustvo. Brz privredni i društveni napredak tražio je oslobađanje od ostataka totalitarizma i utopističkih ciljeva iz prošlosti. Među njima bili su Marc Gjidara, Neven Šimac i danas pokojni ekonomist iz Švicarske Tihomil Rađa. Bilo je i mnogih drugih za koje ja ne znam. Oni su se ovdje suočavali s otporima zbog kojih su postigli manje nego što su željeli.

Zemlje poput Južne Koreje, Hong Konga, Tajvana, Singapura i Malezije (tzv. „azijski tigrovi“) poslale su nekoliko mladih generacija studenata na najbolja svjetska sveučilišta i oni su po povratku preuzeli odgovornosti u državi i privredi, te u visokoj nastavi. Hrvatska i druge države sljednice bivše Jugoslavije bile su lišene toga razvoja. Tome je uzrok bio rat, ali i neki dublji čimbenici. Ovdje mogu izložiti svoje osobne impresije glede studija prava.

Osim nekolicine zagriženih marksista, među nastavnicima nije bilo ni uvjerenih zagovornika koncepta samoupravnoga socijalizma, ali ni onih o demokratskom društvu zasnovanom na načelima osobne slobode, političke slobode i vladavine prava. Prije se može reći da se mnogi od njih prvenstveno ravnaju osobnim interesima i interesima skupina koje stvaraju i iz kojih dosljedno isključuju njima nepoželjne kolege. Pri tome su stručne i znanstvene kvalifikacije i postupak javnih natječaja za izbor izgubili svaki značaj. Taj tzv. „establišment“ postojao je u prošlosti i na njegovu moć nisu utjecali pad komunizma niti promjene parlamentarne većine na višestranačkim izborima. Taj se „establišment“ reproducira u novim naraštajima temeljem svojih vlastitih kriterija kooptiranja i eliminacije. Iz demagoških razloga, desničari nazivaju te interesne skupine bivšim komunistima i udbašima koje treba lustrirati. Ali oni nemaju ničega zajedničkoga ni s komunističkim totalitarizmom ni s demokracijom jer su u promicanju osobnih interesa prilagodljivi svim ideologijama.

Bio sam svjedokom silnoga truda koji su naši kolege iz inozemstva ovdje ulagali, ali i njihovih razočarenja. Tako je Marc Gjidara pokrenuo u 2000. godini u Zagrebu poslijediplomski studij na francuskom jeziku u organizaciji ovdašnjega Sveučilišta i Sveučilišta Paris II Panthéon – Assas kojemu on pripada. Doveo je u Zagreb svoje francuske kolege koji su pristali predavati besplatno. Cilj je bio da hrvatski studenti upoznaju zapadnu pravnu tradiciju i francuski jezik s pravnom terminologijom na tome jeziku.

Ta suradnja je trajala do 2007. godine i potom je zamrla. Ali, ipak, u tome razdoblju profesor Gjidara i njegovi francuski kolege uspjeli su postići da je oko 150 hrvatskih mladih stručnjaka frankofona steklo odgovarajuće diplome i zaposlilo se u hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova i europskih integracija, te u veleposlanstvima frankofonskih zemalja u Zagrebu. Potom se Gjidara okrenuo suradnji s Pravnim fakultetom u Splitu i ova knjiga je plod toga djelovanja.

*

U knjizi je objavljena serija opširnih članaka napisanih i tiskanih između 1980. i 1991. godine na francuskom jeziku u *Europskom godišnjaku za javnu upravu* (*Annuaire européen d'administration publique*). Čini mi se da vrijednost toga štiva leži u tome što pisac nije naknadno usuglašavao svoj tekst i njegove zaključke s kasnijim zbivanjima u bivšoj Jugoslaviji u seriji oružanih sukoba. U svojoj oštroj kritičkoj analizi on se zalagao za promjene, ali nije zagovarao raspad jugoslavenske federacije. Ipak su njegovi zaključci nagovještavali taj raspad jer nije bilo dovoljno mudrosti i istinske volje da se ta država iz temelja mijenja kako bi opstala.

Profesor Gjidara uložio je dodatan napor da svako od svojih poglavlja popratni iscrpnim zaključcima koji su korektno prevedeni na hrvatski jezik. Tako oni čitatelji koji ne poznaju francuski jezik, a u svakoj našoj novoj generaciji sve ih je, nažalost, više, mogu dobiti uvid u piščeve analize i zaključke. Ako bi netko imao poseban interes za neki od problema, moguće je taj dio knjige u cijelosti prevesti s francuskog na hrvatski jezik.

Uz predgovor, knjiga je izdijeljena u devet sljedećih poglavlja: (I) Odnosi između političkih skupština i uprave u jugoslavenskom samoupravljanju; (II) Nadležnosti lokalnih vlasti u Jugoslaviji; (III) Administracija u političkom diskursu u Jugoslaviji; (IV) Pravosudni nadzor i nove zaštite u Jugoslaviji – Je li samoupravljanje optimalni oblik nadzora uprave; (V) Zakonodavna i uredbena inflacija u Jugoslaviji – ili devalvirano samoupravljanje; (VI) Javna uprava u Jugoslaviji – od socijalističkog samoupravljanja do „poliarhijske politokracije“; (VII) Jugoslavenska administracija i europska integracija; (VIII) Privatizacije u Jugoslaviji: pozornost real-socijalizma spram privatnog upravljanja gospodarstvom; i (IX) Funkcioniranje i upravljanje pravosuđem u Jugoslaviji – elementi za bilancu naslijeđenog jugoslavizma.

Pisac ovoga prikaza nije stručnjak za javnu upravu. Osobno sam prije obrađivao s aspekta međunarodnoga javnog prava samo pitanje jesu li jugoslavenske republike i pokrajine nakon ustavnih promjena između 1969. i 1974. stekle odlike subjekata toga prava. Kasnije, kada je sukob bio na vidiku, bio sam angažiran u izradu nacрта konfederalnoga preustroja Federacije. Cilj toga preustroja bio je izbjegavanje ratova koji su uslijedili, te osiguranje stjecanja neovisnosti postojećih federalnih jedinica u suverene države mirnim putem, i to bez „humanih preseljenja“ stanovništva, etničkoga čišćenja i promjene postojećih granica. To je bila razumna alternativa Miloševiću stvaranju „Velike Srbije“, ali nije imala izgleda na uspjeh.

Profesor Marc Gjidara pokazao se u svojim analizama vrsnim stručnjakom cjelokupnoga „javnoga prava“, kako upravnog i ustavnog, tako i ideologija, povijesti i mnogih drugih nezaobilaznih aspekata.

Na studijima prava u bivšoj Jugoslaviji nastavnici su nas otpočeka upozoravali na sukob normativnoga i stvarnoga kao na nešto što je neizbježno u svim državama. To baš nije tako. U zemljama u kojima je stoljećima trajala borba za ograničenje vlasti suverena putem ustava i za predstavničku demokraciju, taj sukob nije toliki jer postoje mehanizmi koji osiguravaju poštovanje zakona što ih usvaja parlament. Isto tako, u negdašnjim fašističkim zemljama rasni su se zakoni sprovođili dosljednije i ustrajnije nego što su se poštovala ljudska prava zagarantirana ustavima u socijalističkim zemljama.

Kroz čitavo razdoblje između 1980. (godine Titove smrti) i 1991. (početka raspada Jugoslavije), profesor Gjidara opisuje u svojim tekstovima sukob između zacrtanih ciljeva samoupravnoga socijalizma, državnih struktura koje bi ih trebale osigurati i provoditi, te surove stvarnosti jednopartijske diktature. Bilo je i drugih kritika pojedinih aspekata jugoslavenskoga socijalizma i iz pera domaćih autora, ali one nisu išle toliko duboko niti temeljem istih kriterija. Gjidarin kritički pristup nepoznat je u nas jer smo mi ponekad nesvjesno miješali želje sa stvarnošću i nadali smo se „svijetloj budućnosti“.

Pisac u predgovoru opisuje neposredan povod za svoje redovite analize. To je bio nezasluženi ugled Titove Jugoslavije na Zapadu, a posebice u Francuskoj. U određenom dijelu francuske ljevice koja se nije ravnala prema Moskvi cijenio se drukčiji tip socijalizma „s ljudskim licem“ i predstavljao se kao alternativa sovjetskom komunističkom modelu. Raskid Tito-Staljin i „prividna“ nesvrstanost jugoslavenske diplomacije „šarmirali“ su i francusku desnicu jer je tim raskidom prividno okončan ideološki monolit komunističkoga bloka.

Pisac ističe da je životno načelo jugoslavenske države već od njezina nastanka 1919., a još više poslije 1945., uvijek bila diktatura i obvezan monopol jedne stranke oslonjene na vojsku, policiju, tajne službe i pseudopravosuđe „po nalogu“. Jugoslavija je htjela iz staljinizma prijeći u samoupravljanje s istom ideologijom, istim sustavom vlasti, istim čelnicima. Taj model predstavljao se kao „vrhunac demokracije u socijalizmu“, a cilj je bio dovesti do odumiranja države i državne uprave, ali ne dovodeći u pitanje partiju. Zdrave promjene u upravnom poretku potpuno su blokirane jer se partija čak ni u samoupravljanju nije nikada odrekla vodeće uloge.

Upravljačka mjesta zaplijenila je grupa ljudi koji su zgrtali političke i upravne funkcije, ili su s vremenom nasljeđivali jedni druge. Tako se provođenje reformi povjeravalo onima kojima je bilo objektivno u interesu da ih blokiraju, čuvajući tu nepomičnost uprave. Budući da se država često pokazivala kao ona koja najmanje poštuje zakone, odbacivanje zakona u nekim područjima moglo je biti uspostavljeno kao pravilo ponašanja. Takav sustav dopuštao je i mogućnost da dogovor sklopljen među političarima znači poštedu od primjene zakona.

U zaključku knjige pod naslovom „Zastarjelost jugoslavenskog balkanskog socijalizma“ pisac ističe da je jedna od konstanti jugoslavenskoga režima bila krhkost prava i sloboda, kao i krhkost sustava jamstva tih prava isključio pravnim

putem. Ali nije u tolikoj mjeri bilo u pitanju njegovo funkcioniranje koliko njegova koncepcija.

Tijekom decenija, smatrana su „neprijateljskima“ ili „zlonamjernima“ sva tumačenja koja su se udaljavala od postulata nametnutih u ovoj zemlji od strane njezinih vođa (i ne samo njih), a prema kojima se jugoslavenski sistem trebao smatrati „najslobodnijim na svijetu“... Jugoslavija je previše olako korištena kao laboratorij za sve moguće eksperimente. S odmakom, čini se da su se u njoj prije svega testirali razni modeli servilizacije mišljenja, društva i javnoga života, dominacije Državom od strane grupe vladajućeg, centralističkog establišmenta, jedne vojno političke grupe, odabrane prije svega po nacionalnom i političkom ključu. Sve je to danas demistificirano, a razočarenje je duboko, zaključuje autor.

U toj zbirci tekstova ima još mnogo više kritičkih opservacija pisca vezanih za teme pojedinih poglavlja. Pisac ovoga prikaza ne smatra se, međutim, kompetentnim provesti njihov odabir jer nije stručnjak u tim oblastima. Naš čitatelj koji je u tome jednopartijskom sustavu živio i djelovao većinu će tih zaključaka prihvatiti, a neke možda i neće u cjelini. Ali nikako ne treba te opservacije uzeti kao neki antikomunistički traktat. Marc Gjidara bio je zaokupljen željom da se u bivšemu društvu u ex-Jugoslaviji otklanjaju devijacije koje je izložio i da to društvo makar u daljoj budućnosti bude nalik onomu kakvo on kao profesor upravnoga prava poznaje i govora u Francuskoj.

Iz svih navedenih razloga valja napose pohvaliti Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu što se upustio u objavljivanje ove zanimljive knjige. Profesor Gjidara i dalje surađuje s tim Fakultetom.

Na koncu, ovaj kritički prikaz zanimljiv je jer čitatelju pruža mogućnost usporedbe opisane slabosti u državi koje više nema s novom stvarnošću nakon uvođenja višestranačke parlamentarne demokracije. A to je mnogo.

Prof. dr. sc. Vladimir-Đuro Degan